

ROLUL INSTRUCTIV-EDUCATIV AL BASMULUI. METODE DE CERCETARE

CZU: 371.315:82-343.09

Maria UNGUREANU

*Școala doctorală Științe Sociale și ale Educației,
Universitatea de Stat din Moldova*

THE INSTRUCTIVE-EDUCATIONAL ROLE OF THE FAIRY TALE. RESEARCH METHODS

The interest in fairy tale research first animated folklorists. After the emergence of the collection of fairy tales of the Brothers Grimm and the formulation of the first theories about the origin of the fairy tale, this literary-artistic product of popular invoice became the center of interest of researchers in fields such as philosophy, psychology, psychoanalysis, sociology, pedagogy, linguistics, stylistics, literary criticism, etc. The specialized literature therefore includes studies regarding the origin, typology and structure of the fairy tale, the expressive qualities of the popular language present in the fairy tale its historical and sociological role. More recently, it is research that has shown the displays of his educational valences that psychologists and psychoanalysts were very interested in.

More recently, there is research aimed at emphasizing its educational values, which were very interested in psychologists and psychoanalysts. Today, pedagogy joins the sciences interested in determining the instructive-educational role of the fairy tale, necessary in re-orienting the education of the present and the future to immutable values and human virtues. Each domain uses specific methods for fairy-tale research.

Keywords: *education, fairy tale, research, comparative method.*

Deoarece în câmpul larg și deosebit de diversificat al creației populare basmul a ocupat și continuă să ocupe un loc foarte important, cercetarea basmului s-a mutat din zona exclusivistă (o vreme) a folcloricității în zona de interes a unor domenii, precum lingvistica, critica literară, filosofia, antropologia, sociologia, psihologia și psihanaliza, teologia, pedagogia, istoria. Prin aceasta, literatura de specialitate însumează astăzi studii despre originea și structura basmelor, despre limbajul poetic prezent în basm, despre rolul lui istoric și antropologic, precum și despre valoarea sa educativă.

În limba română, termenul *basm* (provenit din slava veche, de la cuvântul *basni*, care înseamnă *născocire, scornitură, invenție*) desemnează o „narațiune (populară) cu elemente fantastice supranaturale, care simbolizează forțele binelui și ale răului în lupta pentru și împotriva fericirii omului.(...). 2. Născocire, minciună, scornitură” [1]. Asupra naturii fantastice a întâmplărilor se insistă și în definițiile basmului din ca-

drul dicționarilor de teorie literară. În plus, acestea subliniază răspândirea mondială a acestei specii literare, caracterul simbolic al personajelor și izbânda forțelor binelui în confruntarea cu forțele nefaste ale naturii sau ale societății [2]. Folcloristul Ovidiu Bîrlea accentuează detaliul structural și caracterul simbolic al eroului/eroilor, definind basmul drept „o narațiune pluriepisodică, al cărei protagonist este omul (de obicei, adolescent), ajutat de animale sau obiecte cu însușiri miraculoase, care reușește în cele din urmă să fie răsplătit în chip maxim, acțiunea fiind verosimilă pentru o mentalitate de tip arhaic” [3]. Din punct de vedere estetic, basmul se identifică cu o încercare de „oglundire a vieții în moduri fabuloase” constituindu-se ca „un gen vast depășind cu mult romanul, fiind mitologie, etică, știință, observație morală” [4].

Deși a apărut cu mai bine de trei mii de ani în urmă, basmul popular a intrat în atenția cercetătorilor la începutul sec. al XIX-lea, după ce, în 1812, frații Jacob și Wilhelm Grimm au publicat prima colecție de basme germane, în volumul intitulat *Kinder-und Hausmärchen*. Acelorași autori le aparține și *teoria mitologică* cu privire la geneza basmului. Ulterior, aceasta va sta la baza altor teorii privind originea basmului (teoria *psihologică* – Freud, Jung, teoria *onirică* – Hașdeu), se vor emite teorii în contradicție cu ea (teoria *antropologică* – Taylor, ai cărei adepți au fost Bedier și Lang, cea *migraționistă* – Benfey, cu adepți precum Kohler, Cosquin) sau independent de conținutul ei (teoria *ritualistă* – Propp).

În studiile privind geneza basmului domină **metodele de cercetare de tip comparativ**. Demersurile comparative ale cercetătorilor au avut ca rezultat determinarea caracteristicilor definitorii ale basmului ca gen literar-folcloric prin raportare la mit (Propp) și la alte creații populare de tip narativ (legenda, snoava, povestea – Șăineanu). Meritul acestor studii a fost acela de a argumenta, pe lângă valoarea estetică și lingvistică a basmului, pe cea etnografică, etnologică.

În ceea ce privește clasificarea basmelor, prof. C. Bărbulescu de la Universitatea „Babeș Bolyai” din Cluj consideră că „metoda cea mai rezistentă în timp” a folcloristicii comparative este cea *geografico-istorică*, instituită în cadrul școlii folcloristice finlandeze de Julius Krohn, profesor la Universitatea din Helsinki. Metoda este folosită de Antti Aarne, cunoscutul autor al unui sistem de clasificare a poveștilor populare, perfecționat și lărgit de Stith Thompson, sistem folosit de cercetători din toată lumea în alcătuirea unor cataloage naționale de povești populare. Un exemplu în acest sens este catalogul tipologic al basmelor românești realizat de Adolf Schullerus în 1929 [5.] Metoda vizează identificarea originilor unei povești prin aplicarea unui algoritm riguros, aproape matematic. Prima acțiune din cadrul acestuia presupunea expunerea vizibilă a tuturor variantelor cunoscute ale unei povești, urmată de gruparea acelor ce prezentau „contingențe tematice, geografice și istorice” [6]. Pasul următor consta în reconstituirea răspândirii și a transformărilor succesive ale poveștii, creionându-se istoria ei. Era desemnată drept *patrie* a poveștii regiunea în care „variantele apăreau mai numeroase și în care structura interioară și construcția poveștii erau mai unitare, mai rotunjite, iar moravurile și concepțiile acelei țări lămureau mai bine sensul poveștii” [7].

O altă referință valoroasă în privința clasificării basmelor românești, ce precede lucrarea lui Schullerus, este monumentală lucrare a lui Lazăr Șăineanu, realizată sub auspiciile Academiei Române în 1895, „Basmele române în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice”. Tot după criteriul importanței, putem alătura lucrării lui Șăineanu studiul „Structura poetică a basmului” al lui Gheorghe Vrabie (1975). Metoda utilizată de Șăineanu este *comparativ-istorică*, pe când Vrabie realizează o nouă clasificare a basmelor după *modelul structural integrat*.

Deși deschiderea către explorarea basmului din perspectivă educativă s-a produs încă din a doua jumătate a sec. al XX-lea (o contribuție în acest sens având-o școala sociologică din București condusă de profesorul D.Gusti și elevii săi I.C. Cazan, P.Ștefănuță, dar și cercetările Lindei Deg) [8], interesul pentru valorificarea potențialului educativ, nu doar al basmului, ci a culturii populare în ansamblul său, s-a accentuat în ultimele trei decenii, în intervalul cărora pedagogia a dezvoltat o nouă ramură – *etnopedagogia* (Negreț-Dobridor, Florea, Athal, Stanciu, Cucos, Silistraru ș.a), în specificul căreia se regăsește preocuparea de a încuraja generația tânără pentru asumarea unui sistem de valori, a unei conștiințe civice, ale cărei principii de bază s-au dezvoltat de-a lungul existenței poporului nostru.

După cum am putut constata parcurgând literatura de specialitate, valențele formativ-educative ale acestei specii literare derivă din cercetările cu caracter folcloric, psihologic sau din cele ce aparțin domeniului psihanalizei. De exemplu, utilizând teoria lui Jung despre arhetipuri și inconștientul colectiv, Marie Louise von Franz propune un model de interpretare a basmelor ce pune în lumină în mod indirect caracterul lor educativ [9]. Ceva mai bine evidențiate sunt calitățile formativ-educative ale basmului în lucrarea „Psihanaliza basmelor” semnată de Bruno Bettelheim (1976). Acesta din urmă, utilizând metoda comparativă, pune în evidență potențialul educativ al basmului. Autorul subliniază că „basmele, spre deosebire de orice altă formă de literatură, îl îndrumă pe copil să-și descopere identitatea și chemarea, iar în același timp îi sugerează ce fel de experiențe îi sunt necesare pentru a-și dezvolta mai departe caracterul. (...) Aceste povești îi promit copilului că, dacă îndrăznește să se implice într-o astfel de căutare teribilă și plină de încercări, forțele binevoitoare îi vor veni în ajutor, iar el va izbândi” [10]. Raportat la mit, care are întotdeauna un final tragic și prezintă evenimente excepționale, magnifice și copleșitoare ce creează impresia că nu ar putea fi trăite de un muritor de rând, basmul propune o viziune optimistă asupra vieții prin finalul fericit și se bucură de un grad sporit de credibilitate prin prezentarea faptelor ca derizorii, deci posibile ca fapte ale vieții de zi cu zi, fără a neglija caracterul lor simbolic: „Copilul familiarizat cu basmele înțelege că acestea i se adresează într-un limbaj simbolic, și nu cel al vieții de zi cu zi” [11].

Fiind convinși de atuurile *metodei comparative*, am decis intergarea ei în metodologia cercetării noastre privind rolul instructiv-educativ al basmului, alături de *metoda istorică* și *analiza de conținut*. Studiul pe care ni-l propunem este non-experimental, de tip longitudinal și comparativ, iar scopul lui urmărește determinarea locului și a

rolului basmului în educația școlară. Opțiunea pentru metoda istorică este justificată prin faptul că avem în vedere înregistrarea frecvenței basmului în manualele școlare din România și din Republica Moldova începând din perioada interbelică și până astăzi. Intenția noastră privind stabilirea continuității/discontinuității conținuturilor învățării de la o epocă istorică la alta, în sistemul educațional românesc față de cel din Republica Moldova, ne obligă la coroborarea metodei istorice cu cea comparativă. Analiza de conținut a documentelor vine să întregească aparatul metodologic pe care îl vom utiliza în cercetarea noastră, fiind instrumentul care ne va permite sondarea conținutului mai multor documente (manuale, programe școlare, legi), servind interesului nostru pentru aprecierea și ilustrarea relevanței basmului în realizarea obiectivelor specifice disciplinei Limba și literatura.

Un aport semnificativ în demersul nostru investigativ îl vor avea noile tehnologii. Un soft specializat, **Lucene**, va fi instrumentul cu ajutorul căruia vom analiza relevanța basmului în educația școlară, în realizarea competențelor specifice disciplinei Limba și literatura. Softul a fost aplicat în cadrul unei cercetări recente despre rolul educativ al paremiilor, realizat în 2019 de dr. Letiția Iancu-Durnea [12], sub coordonarea prof.univ., dr. emerit Laurențiu Șoitu.

Interesul pentru cercetarea basmului din perspectiva forței sale instructiv-educative vine din nevoia și, totodată, obligația școlii de a oferi generațiilor tinere „ancore” valorice care să facă posibilă existența în termenii siguranței și ai stabilității spirituale, într-o lume dominată de schimbări ce se produc cu o viteză uluitoare, generând adesea dezechilibre și potențând degradarea morală a ființei umane. De-a lungul timpului, metoda comparativă și-a demonstrat eficiența în cercetarea basmului. Asimilată demersului nostru investigativ alături de alte metode clasice (metoda istorică și analiza de conținut), dar și de instrumente din sfera noilor tehnologii (Lucene), metoda comparativă este, în viziunea noastră, calea cea mai potrivită pentru realizarea obiectivului fundamental al cercetării noastre.

Referințe:

1. Academia Română. *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. București: Univers Enciclopedic, 1998.
2. ANGHELESCU, M. (ș.a). *Dicționar de termeni literari*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976.
3. BÎRLEA, O. *Antologie de proză populară epică*. Vol.I. București: Editura pentru Literatură, 1966.
4. CĂLINESCU, G. *Eстетica basmului*. București: Editura pentru Literatură, 1965.
5. SCHULLERUS, A. *Tipologia basmelor românești și a variantelor lor conform sistemului tipologiei basmului întocmit de Antti Aarne*. București: Saeculum, 2019.
6. PAPANIMA, O. *Literatura populară română. Din istoria și poezia ei*. București: Editura pentru Literatură, 1968.
7. *Ibidem*.
8. VRABIE, Gh. *Structura poetică a basmului*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975.

-
9. FRANZ, Marie-Louise von. *Interpretarea basmelor*. București: Trei, 2019.
 10. BETTELHEIM, B. *Psihanaliza basmelor*. București: Univers, 2017.
 11. *Ibidem*.
 12. IANCU DURNEA, L. *Rolul proverbelor în educație*. Iași: Institutul European, 2019.